

УМОВИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ І ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

CONDITIONS OF CONDUCTING AN INVESTIGATIVE EXPERIMENT DURING THE INVESTIGATION OF THE ROAD ACCIDENT AND TACTICAL RECEPTIONS FOR THEIR ENSURING

Вальчишин Г.І.,

*аспірант кафедри криміналістики та судової медицини
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Стаття присвячена висвітленню теоретичних та практичних питань, що стосуються умов проведення слідчого експерименту під час розслідування дорожньо-транспортних пригод і тактичних прийомів їх забезпечення. Автор аналізує погляди сучасних вчених та практиків і акцентує увагу на специфічних особливостях цих умов.

Ключові слова: дослід, ДТП, слідчий експеримент, тактичні прийоми, умови.

Статья посвящена освещению теоретических и практических вопросов, касающихся условий проведения следственного эксперимента при расследовании дорожно-транспортных происшествий и тактических приемов их обеспечения. Автор анализирует взгляды современных ученых и практиков и акцентирует внимание на специфических особенностях этих условий.

Ключевые слова: опыт, ДТП, следственный эксперимент, тактические приемы, условия.

The article is devoted to the coverage of theoretical and practical issues related to the conditions of conducting an investigative experiment in the investigation of road accidents and tactical methods of their provision. The author analyzes the views of modern scholars and practitioners and emphasizes the specific features of these conditions.

Key words: research, accident, investigation experiment, tactical methods, conditions.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших слідчих (розшукових) дій під час розслідування дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) є слідчий експеримент, за допомогою якого часто вдається з'ясувати їх причини, механізм скоєння й інші необхідні обставини.

Методика слідчого експерименту як досить складної і комплексної слідчої (розшукової) дії передбачає виконання та дотримання певних умов (правил, вимог, принципів) його проведення – процесуальних і тактичних, а також тактичних прийомів їх забезпечення, що особливо важливо для розслідування.

Стан опрацювання. Окремі кримінальні процесуальні і тактичні аспекти проведення слідчого експерименту досліджували у своїх працях вітчизняні та закордонні вчені: Б.С. Альхамду, Л.Є. Ароцкер, Р.С. Белкін, Н.І. Гуковська, Н.І. Жукова, Ю.О. Ляхов, О.Б. Манчу, В.А. Очеретяний, С.М. Путівка, О.П. Рижаків, О.С. Рубан, П.І. Тарасов-Родіонов, Ш.Ш. Ярамиш'ян та інші. Водночас чимало питань, пов'язаних з умовами проведення слідчого експерименту під час розслідування ДТП, залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є подальше теоретичне розроблення сутності зазначених умов і тактичних прийомів їх забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Вчені-криміналісти по-різному підходять до їх кількості з огляду на важливість та необхідність їх проведення в тій чи іншій слідчій ситуації. Так, А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський, Я.В. Кузьмічов та інші називають такі: створення умов для проведення дослідних дій, що максимально наближені до умов дії або явища, що

перевіряються; неодноразовість повторення дослідних дій; проведення експерименту в різних умовах [1, с. 223].

В.О. Коновалова й Ю.В. Шепітько виділяють процесуальні і тактичні правила проведення слідчого експерименту. До процесуальних вони відносять такі: 1) обов'язковість участі понятих; 2) участь фахівців за необхідності; 3) доцільність присутності під час експерименту осіб, показання яких перевіряються; якщо слідчим експериментом перевіряється можливість певних осіб бачити або чути щось, участь їх в експерименті обов'язкова; 4) складення протоколу слідчої (розшукової) дії згідно із Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК).

Тактичні правила проведення слідчого експерименту такі: 1) слідчий експеримент треба проводити в умовах і обстановці, максимально наближених до тих, в яких відбулася подія; 2) слідчий експеримент бажано проводити на тому самому місці, де відбулась подія, яку перевіряють; 3) слідчий експеримент має проводитися в такий час, коли відбулась подія, яку перевіряють, з метою створення аналогічних умов чутності (особливо в місті), видимості, що забезпечує об'єктивність результатів експерименту; 4) для проведення слідчого експерименту варто використовувати ті самі знаряддя й засоби, які застосовувалися під час ДТП, або однорідні предмети і знаряддя; 5) після відтворення обстановки учасників треба розташувати саме так, як, за їхніми відомостями, вони розташовувалися під час ДТП, а понятих поставити в місце проведення дослідів та на точки спостереження; 6) досліді необхідно повторювати декілька разів, змінюючи умови експерименту [2, с. 148–149].

Подібний перелік наводять також П.Д. Біленчук [3, с. 307–308], Ж.В. Удовенко [4, с. 198–199] та інші вчені [5].

Умови проведення експерименту під час розслідування ДТП визначаються характером і метою дослідних дій.

Проведення слідчого експерименту в умовах (обстановці), максимально наближених до тих, в яких відбувалася подія (дія), факт або явище. Як зазначає Р.С. Белкін, проведення експерименту в умовах, максимально подібних до умов справжньої події, – запорука достовірності експерименту. Цілком очевидно, що результати експерименту, проведеного в якісно інших умовах, не можуть мати доказової сили, бо зазвичай їх не можна поширити на досліджувану подію. Відступ від цього правила допустимий лише в дуже рідкісних випадках, коли результати експерименту не залежать від обстановки, в якій він проводився [6, с. 141].

Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкін, Ю.Г. Корухов і О.Р. Росинська визначення умов, місця та часу проведення слідчого експерименту вважають найважливішим та, зокрема, зазначають, що в експерименті на місцевості (на вулиці, шосе, у дворі тощо) враховуються погодні умови, які були під час злочину. Якщо перевіряється ситуація, зумовлена конкретним місцем, експеримент проводять саме в даному місці. Наприклад, потрібно встановити видимість знаків із місяця водія в умовах Т-подібного перехрестя і перешкод у вигляді листя. Якщо ж ситуація не «прив'язана» до певного місця, то експеримент може проводитися де завгодно, аж до кабінету слідчого [7].

Зазначена тактична умова забезпечується такими тактичними прийомами: проведенням експерименту на тому ж місці, де відбувалася справжня подія; у подібний час доби, у тих же умовах освітлення (штучного або природного) і з урахуванням інших чинників, максимально схожих із тими, в яких мало місце досліджуване явище; проведенням експерименту в умовах подібності кліматичних умов справжньої й експериментальної подій; з використанням під час проведення експерименту справжніх або схожих із ними предметів; зі схожістю темпу дослідів із темпами справжньої події; зі схожістю звукових умов, характеру шуму, його тональності, сили [8, с. 143–144; 9, с. 352].

Експерименту проводиться в подібний час доби тоді, коли час проведення експерименту має істотне значення для ступеня достовірності можливих результатів.

Інакше кажучи, якщо результати експерименту залежать від сили денного світла, положення і фази місяця, часу сходу або заходу сонця (а це має значення для розслідування ДТП), то експеримент повинен бути проведений у тих самих умовах, в яких відбулася досліджувана подія.

Аналогічно вирішується питання про проведення дослідів в умовах того ж штучного освітлення, яке мало місце під час справжньої події. В експерименті мають використовуватися такі ж джерела штучного освітлення, розташовані вони повинні бути в тих самих місцях.

Проведення експерименту на тому ж місці, де сталася досліджувана подія, застосовується тоді, коли необхідно домогтися максимальної подібності експериментальної і досліджуваної подій. У низці випадків в експерименті має враховуватися схожість погодних умов справжньої й експериментальної подій (висота і характер хмарності, туман, снігопад, дощ впливають на ступінь видимості; від сили і напрямку вітру залежать швидкість руху, чутність тощо). Іноді треба враховувати зазначені вище погодні умови і до проведення дослідів, наприклад, часті дощі змінюють колір землі і, як наслідок, вночі, при світлі місяця або ліхтарів, на тлі темної землі деякі об'єкти не видно.

Що стосується вибору місця проведення слідчого експерименту, то М.В. Чих зазначив, що в деяких обставинах дотримання даної вимоги обов'язкове, зокрема в експерименті, метою якого є визначення оглядовості на певній ділянці дороги, де основне значення має рельєф цього відрізка шляху, об'єкти і споруди, які там озташовані. В іншому разі місце проведення цієї слідчої дії вирішального значення не має. Наприклад, під час визначення швидкості руху транспортного засобу за участю очевидця, де важливою умовою є відповідність місцезнаходження очевидця і транспортного засобу стосовно один до одного в момент спостереження [10, с. 1–3].

Вибір часу визначається характером факту, що перевіряється. Час має суттєве значення, коли в експерименті треба відобразити умови жвавого руху на вулиці або освітленості (природної, штучної, змішаної). Пперіод часу може не збігатися в абсолютних показниках, а бути максимально наближеним за своїми характеристиками.

У процесі проведення слідчого експерименту варто враховувати і таку тактичну умову, як *схожість темпу проведених дослідів із темпом, в якому відбувалася справжнє подія*. Найбільш часто схожість темпу доводиться враховувати в справах із ДТП.

Подібність звукових умов має братися до уваги тоді, коли від них залежать результати експерименту (зокрема, коли проводиться експеримент на перевірку чутності). Водночас враховуються схожість звукових умов, характер звуку, його тональність, сила й ін.

Слід чий реконструює обстановку, створює умови для проведення експерименту, маючи на місці проведення експерименту у своєму розпорядженні предмети в тому ж порядку, в якому вони перебували в момент події.

Зазвичай для реконструкції використовуються предмети справжньої обстановки місця події, хоча в іноді можуть використовуватися і подібні предмети. Під час реконструкції доцільно умовно позначати межі місця проведення експерименту [8, с. 144].

Однією з тактичних умов є також *облік змінених і таких, що не піддаються реконструкції, умов*. Коли під час експерименту не вдається досягти максимальної подібності між його умовами й умовами досліджуваної події внаслідок того, що об'єкт знищений, згорів, то під час оцінювання результатів експери-

менту треба враховувати ступінь розбіжності умов експерименту і досліджуваної події [8, с. 144–145].

Наступною умовою проведення слідчого експерименту має бути *правильне розташування його учасників*.

У загальній формі зміст цієї умови полягає передусім у тому, що розташування учасників експерименту повинно забезпечити реалізацію їхніх прав, передбачених законом, а саме: права учасників процесу безпосередньо досліджувати докази, стежити за діями, пербігом експерименту. Із цього випливає, що обвинувач, захисник та інші учасники процесу повинні перебувати в такому місці, з якого вони могли би стежити за проведенням дослідів, сприймати їхні результати, а підозрюваний до того ж має давати свої пояснення в будь-який момент експерименту [6, с. 137–138].

Питання про розташування учасників експерименту має вирішуватися залежно від його характеру. Якщо проводиться експеримент щодо можливості сприйняття факту, явища, то доцільно забезпечити всім учасникам можливість переконатися в доступності сприйняття. Адже спостереження за дослідом ще не переконує в їхній правильності, зазвичай отрібна особиста участь в експериментальних діях.

Під час експерименту для встановлення можливості виконання тієї або іншої дії треба, щоби виконавцем цієї дії була особа, чий показання перевіряються [6, с. 139].

Важливою тактичною вимогою є *багаторазовість повторення однорідних дослідів*, яка необхідна для більш ретельного вивчення досліджуваних явищ, для виключення випадковості і впевненості в достовірності результатів.

Для більшої наочності іноді рекомендується проводити однорідні дослідів у свідомо змінених умовах, що робить їх ще більш переконливими, водночас умови можуть ускладнюватися або спрощуватися. Зокрема, ускладнюють умови зазвичай під час перевірки слідчих версій, тим самим доводиться, що навіть в умовах, що змінилися, факт може бути пояснений із погляду запропонованої версії.

Проведення дослідів у процесі слідчого експерименту в кілька етапів також є тактичною вимогою. Це дозволяє слідчому і всім учасникам експерименту вивчити послідовно один етап за іншим, отримати цілісне уявлення про всі експериментальні явища.

Як слушно зазначає В.А. Очеретяний, поетапне проведення дослідів (випробувань) полягає в тому, що слідчий пропонує послідовність дій. За кожним етапом проводиться окреме дослідження (випробування). Після закінчення експериментальних дослідів усі результати об'єднуються, що дозволяє слідчому уявити всю злочинну подію (дію) загалом [11, с. 127].

Природно, що таке розчленування застосовується тоді, коли від темпу дослідів залежать їхні результати. Коли ж темп виконуваних дій не може бути уповільнений, таке розчленування може бути умовним, уявним [6, с. 142; 8, с. 143–145].

Серед криміналістів і процесуалістів вважається визнаним, що *слідчий експеримент як самостійна*

процесуальна дія може поєднуватися з іншими процесуальними діями, слідувати безпосередньо за ними або передувати їм, але не перетинатися з ними. Не рекомендується, наприклад, проводити слідчий експеримент у процесі огляду або інших слідчих дій, оскільки кожна з них фіксується окремим протоколом і не залежить одна від одної. Такі рекомендації ґрунтуються на самій природі досудового розслідування, що являє собою систему окремих закінчених процесуальних дій, які або змінюють одна одну, або проводяться паралельно, коли справа розслідується бригадним методом кількома слідчими [6, с. 146].

Як зазначають І.Ф. Герасимов та О.В. Шишкіна, тактичні прийоми, що застосовуються для проведення слідчого експерименту, повинні сприяти об'єктивності та переконливості дослідів і їхніх результатів. Тому необхідно, щоби все, що робиться, чітко бачили та сприймали всі учасники, а слідчий має акцентувати їхню увагу на найбільш важливих елементах проведення дослідів.

Дослідні дії починаються в обумовлений час або за спеціальним сигналом, заздалегідь узгодженим з усіма учасниками. Важливо, щоби слідчий постійно тримав під контролем весь перебіг слідчого експерименту, від початку до кінця [12, с. 270].

Що стосується процесуальних умов проведення слідчого експерименту, то вони достатньо чітко передбачені КПК, а саме:

- за необхідності – участь спеціаліста (ч. 2 ст. 240 КПК);

- на розсуд слідчого (прокурора) – вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складання планів і схем, виготовлення графічних зображень, відбитків та зліпків, які додаються до протоколу (ч. 2 ст. 240 КПК);

- на розсуд слідчого (прокурора) – до участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник (ч. 3 ст. 240 КПК);

- проведення слідчого експерименту допускається за умови, що водночас не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточення, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода (ч. 4 ст. 240 КПК);

- про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає протокол згідно з вимогами КПК. Крім того, у протоколі докладно викладаються умови і результати слідчого експерименту (ч. 6 ст. 240 КПК).

- обов'язкова участь понятих у слідчому експерименті. Винятком є застосування безперервного відеозапису перебігу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК) [13].

Висновки. Отжк, можна дійти висновку, що слідчий експеримент під час розслідування ДТП є важливою, а часом і необхідною слідчою (розшуковою) дією. Його проведення потребує спеціальних знань і досвіду слідчого, а також неухильного дотримання ним необхідних тактичних і процесуальних умов, які мають свою специфічні особливості в розглядуваній категорії кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посібник / А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський, Я.В. Кузьмічов та ін. Київ: Центр учбової літ., 2011. 280 с.
2. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Конова-лова та ін.; 2-ге вид. переробл. і доп. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2008. 728 с.
3. Біленчук П.Д., Лисиченко В.К., Клименко Н.І Криміналістика: підручник / за ред. П.Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Атіка, 2001. 544 с.
4. Удовенко Ж.В. Криміналістика: конспект лекцій / за заг. ред. В.І. Галагана К.: Центр учбової літератури, 2016. 320 с.
5. Криміналістика: мультимедійний підручник. До 50-річчя кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ. НАВС, 2015. URL: https://www.naiu.kiev.ua/books/kriminalist/lections/lecture_3.23.html.
6. Белкин Р.С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. Москва: Юридическая литература, 1964. 222 с.
7. Криминалистика: учебник для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская; под ред. Р.С. Белкина. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2004. 992 с. URL: http://vuzirossii.ru/index/uchebnik_dlja_vuzov_kriminalistikaaverjanova.
8. Белкин Р.С., Лифшиц Е.М. Тактика следственных действий. Москва: Новый юристь, 1997. 176 с.
9. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 432 с.
10. Чих Н.В. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий: пособие для следователей ОВД / под ред. Н.А. Громова, А.П. Кругликова, В.С. Шадрина, Л.Б. Обидиной, А.Ф. Нужина, В.М. Казакова. Горький, 1984. 62 с.
11. Очеретяний В.А. Організація і тактика проведення слідчого експерименту: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2015. 216 с.
12. Криминалистика: учебн. для вузов / И.Ф. Герасимов, Я.Л. Драпкин, Е.П. Ищенко и др.; под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Высш. шк., 2000. 672 с.
13. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.